

Sture Allén: Tal vid Svenska Akademiens högtidssammankomst 2006

Talare

Sture Allén
F.d. Svenska Akademiens
ständiga sekreterare

Datum

20 december 2006

Omständigheter

Tal av Akademiens direktör herr Allén

Dagens högtidssammankomst äger rum jämnt 220 år efter Akademiens instiftelse. Jag tänker inte återkalla den i minnet utan nöjer mig med att som utgångspunkt gå 170 år tillbaka i tiden till 50-årsjubileet 1836. Då reciterades för första gången en av vårt språks mest formidabla dikter, den som skrevs av Esaias Tegnér och börjar: ”Jag stod på stranden under kungaborgen / när dagens oro ändtlig somnad var, / och öde voro gatorna och torgen / och på Kung Gustafs stod sken månen klar.” Självt satt biskop Tegnér kvar i Växjö, förhindrad av sin mjältsjuka. På nutidens språk skulle han kanske betecknas som deppad. Men dikten lästes med ackuratess av Johan Olof Wallin. Upplevelsen var överväldigande, samtida källor talar om hänryckning.

Den strof som börjar ”Der låg ett skimmer öfver Gustafs dagar” förtjänar likväl att beses litet närmare. Det är där Tegnér skriver: ”All bildning står på ofri grund till slutet, / blott Barbariet var en gång fosterländskt.” Som allmän utsaga tål detta med förlov sagt att tänka på. Skulle exempelvis romarna vara barbarer, som inte hade utvecklat något eget utan fått allt från grekerna och andra impulsgivare? Skulle grekerna i sin tur vara barbarer, som inte hade utvecklat något eget utan fått allt från fenicierna och andra etc.? Så var det naturligtvis inte, och så var det inte heller när det gällde våra förfäder och deras kulturutveckling, som ju var vad Tegnér i första hand hade i tankarna. Nej, varje kultur, också de våras, utvecklar sin egen identitet, som successivt modifieras genom kulturinflytelser utifrån.

Tegnér och andras hållning på den här punkten har medverkat till ett slags självutplånande syn på vår egen äldre kultur. Och för att gå vidare: var Stiernhielm i egentlig mening den svenska skaldekonstens fader? Ingalunda,

även om han själv gärna ville se det så. I undertiteln till sin diktsamling 1668 säger han, att sånggudinnorna först i och med hans poesi har lärt sig dikta och spela på svenska. Vad denna oblyga marknadsföring syftar på är anpassningen av sydeuropeiska versmått till välklingande svensk metrisk vers. Stiernhielm var inte den förste som ägnade sig åt det men onekligen den mest framgångsrike: ”Hercules arla stod vpp en morgon i första sin vngdom / Fuller af ångst och twijk huru han sitt lefwerne böria / Skulle däraf han Prijs kunde winna medh tijden och Ähra.” Det är tankeväckande att en stor del av kraften i denna fint löpande hexameter har nåtts med hjälp av uttryck som han har fångat upp ur äldre skedens ordsfatt. En hederstitel är Stiernhielm förvisso värd, men den borde avspegla verkligheten.

Poesin är i själva verket väl representerad redan i runinskrifterna här i landet, också verstekniskt mycket avancerad poesi av den typ som brukar kallas skaldediktning. Detta finns alltså här flera hundra år före de isländska handskrifternas tillkomst. Efterhand får vi balladerna, rimkrönikorna, riddardikterna, lagtexterna med lekarerätten etc. och enskilda gestalter som Birgitta, Olaus Petri och bröderna Magnus. Listan är lång. Vi har grundad anledning att inte undertrycka utan i stället visa fram vår litterära infrastruktur.

Det finns skäl att vidga begreppet och ställa frågan, vem som genom våra bevarade texter rimligen ter sig som den svenska ordkonstens fader eller om man så vill portalfigur. För min del är svaret, att vi inte skall gå några hundra år tillbaka i tiden utan snarare 1100 år tillbaka till omkring år 900. Som den svenska ordkonstens fader avtecknar sig där Varin, upphovsmannen till den remarkabla Rökstenens text, världens längsta runinskrift. Han framstår som en verkligt driven och bildad författare. Redan anslaget eller dedikationen ger en antydning om detta.

Efter Vamod står runor dessa och Varin målade, fader efter död son

Rytmen är spänstig med fyra plus fem höjningar, allitterationen slående och ordvalet avancerat. För att åstadkomma den önskade allitterationen med faþiR väljer han ordet faikiAn, som är en böjningsform av feg i den dåtida betydelsen ’dödsmärkt, död’. Detta är det enda belägget i hela runsvenskan på det ordet. Också faþi är ett signifikativt valt ord som inte leder tankarna till ristan utan till ifyllandet med färg, själva skrivandet. Att texten står i centrum för Varin markeras dessutom av att han inte, som de allra flesta brukar göra, säger att

stenen restes efter Vamod utan att runorna står efter honom.

En helhetstolkning av stenens text, drygt 750 runor av flera olika slag, har nyligen lagts fram av herr Ralph. Han läser den på goda grunder i vishetslitteraturens perspektiv. Textens gåtor är medvetna och tjänar till att visa och förmedla insikter i sublim kunskap om världsalltet. Den infogade strofen i fornyrdislag markerar också förtroget med diktkonsten. Varin kan i slutfasen vända sig till guden Tor, inte för att hämnas sin sons död utan för att demonstrera sin delaktighet i hemliga ting och därmed sin styrka. Med Varin som den svenska ordkonstens fader får vi, menar jag, en sannare bild av vår långa litterära tradition på ett språk, som vi genom belägg kan följa ända ner mot 300-talet, då det framträder som det mest arkaiska av alla germanska språk inklusive Wulfilas gotiska.

Låt oss mot den bakgrunden göra upp räkningen med allt som kan kallas flathet, platt fall, självhat, utlandsfjäsk, barbari osv.! Låt oss fortsätta att klargöra vad det innebär att ha ett språk med svenskans tradition och uttrycks kraft som landets grundläggande och förhoppningsvis snart också officiella språk! Låt oss fortsätta att klargöra vad det innebär att tala, skriva, förhandla, forska med modersmålets och därmed hela personlighetens resurser till förfogande! Låt oss slå näven i bordet när svenskans värsta fiender, som dessvärre finns mitt ibland oss, går ut med paroller om att avskaffa svenska språket! Låt oss se till att den debattör inte blir sannspådd som hoppas, att en svensk författare inom femtio år kommer att tilldelas Nobelpriset i litteratur för ett verk skrivet på engelska!

Inget ont om engelskan som sådan, men det är för många myter förknippade med den. I fråga om antalet modersmålstalare ligger engelskan i sina olika versioner i Storbritannien, Nordamerika, Australien och annorstädes sammanlagt på andra plats i världen, distanserad endast av kinesernas mandarin, som dock leder i vad man kallar utklassningsstil. Vi noterar samtidigt, att syskonspråken spanska och portugisiska tillsammans är vanligare än engelskan. Vad är skälet till engelskans stora utbredning? Det är inte, som man kan få höra, att engelskan skulle vara rikare än andra språk. Det är inte heller, som en del engelsmän vill göra gällande, att den i stort sett saknar språkvård. Nej, ett ovedersägligt historiskt faktum är i stället det, att engelskan har spridit sig på grund av kanoner och krigsfartyg, numera sekunderade av amerikanska tvåloperor, dessa som genom felöversättning har fått den behändiga benämningen tv-såpor. Kulturinflytelser kan ta sig många olika uttryck.

Den allmänna bakgrunden till kulturströmmarna är naturligtvis, att olika delmängder av vad som med en både utmanande och inbjudande benämning kallas homo sapiens sapiens 'den kloka kloka människan' har utvecklats i olika riktningar på olika håll. För mindre än 30 000 år sedan fanns ännu neandertalare och så nyss som för 13 000 år sedan Floresmänniskor, våra båda sista medtävlare bland de många människoarterna. Men nu är hela jorden vår terräng. Det är upplagt för en rik kreativitet, en uppfinningsrikedom med olika förtecken. Runskriften är bara ett av en stor mängd skriftsystem.

Tankens frihet är ett annat exempel. Varje dag ger oss nya skäl att begrunda FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna. För vår autonoma Akademi gäller att den fattar beslut och vidtar åtgärder helt i egen regi, inte genom att vända sig till landets politiska ledning. Att sprida insikt om denna enastående handlingsfrihet är en ständigt aktuell uppgift. Det är för övrigt här som Akademiens ofta omvittnade oförutsägbarhet har sin principiella grund.

Vänder vi oss till religionen, musiken, forskningen, målarkonsten, skönlitteraturen, klädedräkten, arkitekturen, matvanorna eller något annat fält, får vi samma brokiga bild. En gång i världen dyrkade några Zeus, andra Oden. Idag finns det visserligen inbördes närbesläktade trossystem, men skillnaderna dem emellan framhävs gärna mer än likheterna. Motsättningarna kan rentav bli så iögonfallande, att man som ofta har skett sprider kärleksbudskap i religionens namn genom att ta död på folk. Längre bort från ekumenisk medgrundbetydelsen 'världsvid, allomfattande' kan man knappast komma.

Människans signum språket är i sig självt ett exempel på mångfalden. Man kan räkna litet olika, men det finns i mycket runt tal 5000 språk på jorden. De representerar olika världsbilder, olika hållningar, olika erfarenheter och åskådliggör därmed på ett slående sätt den mänskliga kreativiteten. Ett världsarv är vad detta är, om än inte i teknisk mening, till på köpet ett livfullt världsarv som också innefattar mänsklighetens minne. En reflex är för övrigt våra invandrares mångsidiga språkliga kompetens, som vi naturligtvis bör ta vara på, samtidigt som vi hjälper de inkomna med det svenska språk de måste tillägna sig för ett fullödigt liv i vårt land.

Internationellt sett ligger svenskan väl placerad inom den lilla tätgrupp som bildas av de 90 mest talade av de 5000 språken. Och de inbördes förstaeliga

nordiska varieteterna danska, norska och svenska bildar tillsammans en stark grupp i språkvärlden. Detta är positioner som förpliktar nu och framöver. I det arbete som förestår är det en stor tillgång att ha stöd i en traditionsrik ordkonst ända från Varins mästerliga öppningsbud för långt över ett millennium sedan till de senaste decenniernas guldålder.

I sista instans anmäler sig så ett villkor av helt annan karaktär, ett som vi ofrånkomligen har gemensamt i det globala perspektivet. Vi är alla komna till världen och skall alla lämna den. Det mönstret blir mycket tydligt en dag som denna, när vi sörjer två akademikamrater och samtidigt står i begrepp att välkomna två nya. I det läget kan styrkan i Gustaf III:s skapelse kännas alldeles påtaglig. Ledamöter kommer. Ledamöter går. Akademien består.

Taggar

2000-tal, 2006, Författare, Man, Svenska Akademien

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/sture-allen-tal-vid-svenska-akademiens-hogtidssammankomst-2006>